

Együtt Európáért

100 éve ért véget az első világháború: közös emlékezés a jövő érdekében*

„Mert aki szeretne örülni az életnek és jó napokat látni [...] keresse és kövesse a békességet.” (1Pt 3,10a.11b)

Európa protestáns egyházai első alkalommal foglalnak állást közös nyilatkozatban az első világháború befejezésével és annak következményeivel kapcsolatban. Az egyházak tapasztalatai és álláspontja háborút és annak következményeit illetően olyannyira különbözőek voltak eddig, mint azok az országok, amelyekben ezek az egyházak élnek. Ezért is figyelemre méltó, hogy a GEKE (Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa / Európai Protestáns Egyházak Közössége) megtalálta azt a közös hangot, amely által arról nyilatkozik, miként kíván viszonyulni a bűn és a megbékélés, a migráció és a kisebbségek, valamint a demokrácia és a civil társadalom helyzetével kapcsolatos kihívásokhoz. A GEKE számára ily módon ez a nyilatkozat is jele a megbékélt különbözőségek egységének. A protestáns egyházak ugyanakkor megállapodnak abban, hogy folytatni kívánják a párbeszédet e Nyilatkozat tartalmi kérdéseit illetően, és annak üzenetét igyekeznek megismertetni saját társadalmi környezetükkel. Tekintettel a háború katasztrofális és elhúzódoó hatásaira, az egyházak tisztában vannak a békére való bátorítás és a civil konfliktusmegelőzés jelentőségével.

100 évvel ezelőtt, 1918. november 11-én, fegyverszüneti megállapodások egész sorozata után, hivatalosan is véget ért az első világháború.

A **háború mérlege** a pusztítás és a rémület addig nem ismert mértékét mutatta meg. A történelem első globális és totális háborújában – amelyet akkoriban és egészen a második világháborúig a „nagy háború” jelzővel illettek, s amely több mint 17 millió áldozatot követelt – közel 70 millió emberfővel vett részt szinte valamennyi akkori nagyhatalom és gyarmattartó ország, de a kisebb államok is. Az első világháború a 19. század végéig uralkodó világrend végét jelentette: korábbi, több-etnikumú nagyhatalmak omlottak össze, új államok jöttek létre. De ez nemcsak Európát érintette: a Közel-Keleten a hatalmi viszonyulás és a befolyási övezetek alapjaiban kerültek újra-definiálásra (ld. Sanremoi konferencia, 1920). Az 1919 és 1923 közötti békeszerződések sorozata messzemenő territoriális és országhatár-változásokat eredményeztek. Ugyanakkor e fejlemények gyakran új jogtalanságokat idéztek elő, nem mellesleg pedig a revans és revízió gondolatát tartották ébren. Az első világháború és annak következményei az élet minden területén éreztették hatásukat, zavart és elutasítást idéztek elő nemzeti és nemzetközi szinten, a privát szférában és a közéletben egyaránt. Ennek következtében számos résztvevő nép emlékezőskultúrájában és történetírásában – különösen az egykori nyugati- és középhatalmaknál – az első világháborút a 20. század őskatasztrófájaként tartják számon.

A **háború következményei**, látens és indirekt módon, számos országban mind a mai napig jelen vannak: az úgynevezett vesztesek utódai generációkon keresztül gyászolják a territoriális veszteségek által elvesztett kulturális örökséget; a győztesek egy része a békemegállapodások

---

* Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (GEKE/CPCE) 8. Nagygyűlésének állásfoglalása, Basel 2018. szeptember 18.

során elért helyzetét és a területi nyereségeket status quo-ként fogja fel, és emlékezetkultúrájában a győzelem során szerzett nemzeti büszkeséget egyfajta közös identifikációs pontként tartja számon. Valójában azonban minden résztvevő nép és leszármazottjaik egyidejűleg vesztesek is: a békeszerződések következményei és konzekvenciái az első világháború után és a 20. század folyamán drámaian mutatták meg, hogy a békeszerződések által nem állt be igazi béke.

Mindazonáltal a GEKE hálásan emlékezik meg az **ökumenikus mozgalom kezdeteiről**, amely épp erre az időre esik, s amely az akkori zavaros idők közepette a békére való bátorítás mellett kötelezte el magát. E kor teológiai vitáiból a nacionalizmus leküzdése, a keresztyén üzenet következményeinek megélése, és a tartós béke feltételeiért való munkálkodás köszön vissza.¹ Ma, egy olyan időben, amikor Európában a széthúzó politikai erők újra jelentős befolyásra tettek szert, Európa protestáns egyházai maradandó feladatként ismerik fel a békés együttélés feltételeiért való fáradozást a közös Európában.

Az első világháború súlyos öröksége a protestáns egyházakat és az európai társadalmakat olyan kérdések és kihívások elé állítja, amelyek az elmúlt 100 évben időről időre fölmerültek, de tisztázásuk mindeddig elmaradt. Európa protestáns egyházai tisztában vannak az első világháború sokrétű következményeivel és konzekvenciáival, és további megfontolásra ajánlják...

- a) **a bűnösség kérdését.** Minden háborúban és minden háborút követően felvetődik a kérdés: ki a felelős? A nyilvánosság színterén folytatott vita, valamint az egyoldalúan irányított „emlékezetpolitika” a leegyszerűsítésekre és az egyoldalú értelmezésekre törekszik. Viszont a történelmi kutatásoknak köszönhetően ma már tudjuk: egy lokális konfliktusból világméretű katasztrófa alakult ki, mert egyes háborús nagyhatalmak számára úgy tűnt, mintha ez az út jelentene kiutat az általános válságból. Vagyis, egy súlyos világ- és gazdaságpolitikai helyzet tette lehetővé a háború eszkalálódását. Viszont az evangélium fényében minden ember számára és minden társadalom számára gyógyító lehet, ha szembesül a felelősség kérdésével, anélkül, hogy ez által leegyszerűsítésre kerüljenek komplex történelmi és társadalmi összefüggések. Egyébként csak így válhat lehetővé a megtérés és az újrakezdés.

Az evangélium fényében azonban ennél többről van szó: egyetlen népet vagy nemzetet sem lehet egyszer s mindenkorra összekapcsolni a tettes vagy az áldozat szerepével. Az emlékezés alkalmat ad az egyházaknak arra, hogy feltegyék a kérdést: a 20. század konfliktustörténete alatt hol nézték kritika nélkül a háború iránti lelkesedést vagy hol és mikor támogatták és lobbantották azt ők is lánggra? Hol voltak annyira elfogultak a politikai, társadalmi, gazdasági és nemzeti korszellemmel iránt, hogy egy politikai rendszert világnézeti-teológiai szempontból legitimálni tudtak (akár háborús konfliktusban, vagy béke idején; pl. katonai mozgósítások üdvözlése a császárság idején, a szocializmus egyházi-teológiai támogatása, a fegyverek megáldása a balkáni háborúban stb.)? Hol mulasztotta el vagy mondott le az egyház és a teológia arról, hogy

---

¹ „The Christian mission is by its very nature supranational, a spiritual entity that addresses people as human beings and not as speakers of given languages and members of given races and nationalities.”, Nathan Söderblom, Ansprache bei der Verleihung des Nobelpreises 1930, „The role of the Church in promoting peace”, mit Verweis auf die Ökumenische Konferenz in Uppsala, Schweden, Sommer 1917, (utolsó letöltés 15.08.2018) https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1930/soderblom-lecture.html.

aktuális történéseket, illetve politikai folyamatokat elemezzen, teológiai szempontból reflektáljon rájuk, és a jogfosztottak iránt támogatását fejezze ki? „Annak a megbízatásnak pedig, hogy a világban és a világért, de nem a világból valónak kell lenni (Jn 17,11.14), az egyház és a teológia gyakran nem tudott eleget tenni. Ez a keserű tapasztalat int ma is a folyamatos önkritikára, az egyházban és a teológiában egyaránt” (A GEKE Tanács Nyilatkozata, 2014. június).

Ebből kifolyólag nagyon hálásak vagyunk azért a sokoldalú béketeológiai munkáért és az ezzel kapcsolatos eszméletű gondolkodásért, amelyeket egyházaink és az ökumenikus közösségek eddig kezdeményeztek. Emlékezünk az Egyházak Világtanácsának (EVT) Busanban, a Koreai Köztársaságban megtartott X. nagygyűlésén megfogalmazott nyilatkozatára az igazi békét illetően, valamint az igazság és a béke zarándokútjára való meghívására. Egyházainkban és egyházi szervezeteinkben a békére és az erőszak nélküli konfliktusmegoldásra való nevelés mindenesetre a megtérés, illetve egy új típusú tájékozódás részét képezik, különösen is egy-egy adott kor időről időre megtapasztalt fájdalmas tanulságai láttán.

- b) **... a kisebbségek jogainak kérdését.** Az újonnan kialakuló világrendben százezrek kerültek hirtelen, saját hazájukban, kisebbségi helyzetbe. Ez különösen is a Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országait és társadalmait érintette. Habár a győztes-, illetve nyertes hatalmak a kisebbségek kollektív jogainak biztosítására elkötelezték magukat, és ezt a népszövetség keretein belül amúgy is biztosítani kellett volna, mégis a történelem ezekben az országokban e jogok tudatos és tendenciózus elhanyagolását vagy megsértését mutatja. Etnikai csoportok szórványhelyzetben a mai napig küzdenek a jogaik elismeréséért, és azért a lehetőségért, hogy saját nyelvi, vallási és kulturális identitásukat ne csak a privát szférában, hanem kollektíven gyakorolhassák és megőrizhessék.² Diaszpóraszituációban gyakran épp a protestáns egyházakra hárult az a feladat, hogy tagjaik konfesszionális önazonosságán túl a kulturális identitást is ápolják és őrizzék. A GEKE-egyházak előtt ismert ez a történelmi tapasztalat.³ Ez a tapasztalat és közös gondolkodás vezetett az ún. relacionálisan értelmezett „Diaspóra teológiája” elnevezésű projekt elindításához, amelynek keretében a GEKE egy olyan egyházértelmezés mellett érvel, amelynek értelmében egyházak és gyülekezetek a „híd” szerepét tölthetik be népek, nemzetek, kultúrák és felekezetek között annak érdekében, hogy ami történelmileg „elválasztásra került, összekapcsolódjon, a nélkül azonban, hogy a különbözőségeket fel kellene adni”⁴. E projekt kétségtelenül nyitottságot biztosít arra, hogy konkrét helyen és régióban az együttélés lehetővé váljon, csakúgy, mint az a korábbi „Emlékezet gyógyítása” című projektben is történt, amely által a háborús- és diszkriminációs tapasztalatok közös feldolgozására kerülhetett sor.⁵

---

² Ld. pl. az anyanyelvű iskolai oktatás nehézségeit Ukrajnában.

³ Ld. az „Egyház–Nép–Állam–Nemzet” c. GEKE-Dokumentumot – Kirche-Volk-Staat-Nation (LK-Text Nr. 7). hrsg. von W. Hüffmeier, Frankfurt a.M., 2002.

⁴ Ld. a 2018-as Basel-i GEKE Nagygyűlésen előterjesztett tanulmányi anyagot: Theologie der Diaspora, Studiendokument der GEKE zur Standortbestimmung der evangelischen Kirchen im pluralen Europa [A diaszpóra teológiája. A GEKE tanulmányi anyaga a protestáns egyházak önmeghatározása érdekében a plurális Európában], 53.o.

⁵ Uo. 61kk.o.

c) ... a menekülés és a migráció kérdését. Becslések szerint az I. világháború következtében „1926-ig Európán belül” mintegy 9,5 millió embert „kényszerítettek kitelepítésre, otthonaik elhagyására”⁶. Történelmileg nézve a tömeges menekülés és jelentős mértékű népvándorlások jelensége egyáltalán nem ismeretlen az európai keresztyénség és a protestantizmus számára. Kitelepítések, üldöztetés, etnikai tisztogatások a két világháború alatt, de a hidegháború és a balkáni krízis során is emberek millióit kényszerítette az új otthon és biztonság keresésének útjára.

A menekültek és a migránsok bevándorlása, amelyet Európa ma átél, korszakalkotó, ugyanakkor komplex történelmi, társadalmi és egyidejűleg globális kölcsönhatások eredménye. Nem kizárólag, de itt is azt látjuk, hogy emberek háborúk miatt kénytelenek menekülni a szomszédos európai földrészre, vagy ugyanezért erőszakos üldöztetést kénytelenek elszenvedni. A GEKE az elmúlt években, más nemzetközi ökumenikus szervezetekkel együtt, kiállt e jelenség differenciált szemlélése érdekében, szem előtt tartva a minden egyes ember méltósága védelmének kötelezettségét.⁷ Hálásak vagyunk azoknak a felelős európai vezetőknek, akik egy értékeken, emberjogi és menekültjogi konvenciókon alapuló közös európai politikára törekednek, ugyanakkor hálásak vagyunk azon egyházakért és gyülekezetekért is, amelyek felemelik szavukat a menekültek és migránsok méltóságának védelméért, és ezt a bibliai üzenettel egybehangzóan teszik: az Újszövetség ugyanis az idegenek befogadását (Mt 23,35) a hit felől, a hitre jutott ember motiváltságától tartja elvárhatónak. A szeretet megélése és az egymás felé való odafordulás csak és kizárólag az emberi cselekvés interakcióiban tapasztalható meg, de ez az odafordulás nem teheti meg, hogy reálisan ne számoljon az ezirányú félelmekkel is.

Európában, különösen a gazdaságilag erős Észak- és Nyugat-Európában nem kerülhetjük meg a kérdést: európai gazdasági-, kereskedelmi- és agrárpolitikánk mennyiben volt okozója vagy kiváltója annak a tömeges migrációnak, amely más földrészek felől vagy éppen Európa különböző régióiból árad felénk?

d) ... a megbékélés kérdését. Az elszenvedett és okozott igazságtalanságok, szenvedések és elnyomás tapasztalatai, valamint a történelemben, az egyének és csoportok életében jelen levő bűn és vétkek valósága arra indítja a protestáns egyházakat, hogy igyekezzenek az emberek számára olyan teret és lehetőséget nyitni, melynek keretei között emlékezni lehet a szenvedés történetére, az elszenvedett és okozott jogtalanságok sorozatára, és beszélni lehet a fájdalokról. Európa egyházai az elmúlt évtizedekben gyakran kezdeményezői és elindítói voltak az „Emlékezet gyógyítása” elnevezésű programnak, amely európai társadalmak között vagy éppen egy-egy társadalmon belül a megbékélés folyamatát kívánta szolgálni. Az európai protestáns egyházaknak életben kell tartaniuk a béke és megbékélés utáni vágyat a különböző poszttotalitárius

---

⁶ Marie-Janine Calic, Südosteuropa, Weltgeschichte einer Region [Délkelet Európa. Egy régió világtörténete], München 2016, 450.o.

⁷ Ld. a GEKE Tanácsának állásfoglalása Brüsszelben: „Shelter and welcome refugees – strengthen a common EU-refugee policy – To whom do I become a neighbour? (Luke 10,36)” [Befogadás és védelem a menekülőknek – egy közös európai menekültügyi politika erősítése érdekében – kinek lehetek én a felebarátja? (Lk 10,36)], Brüssel, 11. Oktober 2015.

(http://www.leuenberg.net/sites/default/files/blogpost/wort_des_rates_migration_12oct2015.pdf - utolsó letöltés 2018.09.18.).

társadalmakban, vagy éppen mai gazdasági, szociális és politikai összefüggésekben, amennyiben azok újabb igazságtalanságokhoz vezetnek. Ugyanakkor annak is tudatában vannak egyházaink, hogy a megbékélés nem ideális állapot vagy egyszeri aktus, hanem folyamat – olyan folyamat, amelyet erősíteni kell és életben kell tartani. A megbékéléshez viszont szükség van egyrészt megbékélni hajlandó emberekre, másrészt olyan struktúrákra és intézkedésekre, amelyek a megbékélés lehetőségeit szolgálják. Ezért a GEKE úgy üdvözölte az európai egységesülés folyamatát, mint amely a megbékélés folyamatát és a béke megőrzését szolgálja. Ugyanakkor az európai reformátori egyházaknak fel kell emelniük hangjukat ott, ahol a múlthoz való viszonyulás aktuális érdekek szolgálatában instrumentalizálásra kerül, továbbá ki kell fejleszteniük az együttérzésnek és párbeszédnek olyan kultúráját, amely az egyének és a közösségek közötti megbékélés folyamatát szolgálják. A megbékélés revitalizáló erőt jelenthet társadalmink, illetve Európa szociális valósága számára.

- e) **... a demokratikus kultúra és civil társadalom kérdését.** Az első világháború végét egy ideig és bizonyos helyeken új vagy újonnan alakult demokráciáknak és köztársasági államformáknak virágzása követte Európában. Ebben az időben új egyházak is létrejöttek. Egyes államformák viszont rövid időn belül – sokrétű, nemzeti és nemzetközi problémák megoldatlansága következtében – nemdemokratikus rendszerekké vagy éppen diktatórikus hatalmakká alakultak át, még ha előzőleg demokratikus választások által nyertek is felhatalmazást a kormányzáshoz. Előfordult, hogy egyes protestáns egyházak és a teológia munkái ezekben az években nem tartoztak a demokratikus államforma hathatós védelmezői közé. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy bizonyos gyülekezetek és egyházak a nehéz időkben is a szabadság szigeteit és a civil társadalom túlélését biztosították. Manapság újból azt látjuk, hogy a parlamentáris és jogállami demokrácia Európa egyes államaiban nyomás alá került. Az 1918-at követő évekkel ellentétben ma a protestáns egyházak már egyértelműen a demokrácia és a jogállamiság mellett lépnek fel, annak megerősítését kívánják szolgálni az egyes államok és az európai politika különböző szintjein. Ez a törekvés megfelel Isten teremtői akaratának, annak a teremtésben kapott emberi méltóságnak, szabadságnak és egyenlőségnek, amely minden embert megillet. A hatalom megosztására, behatárolására és a kölcsönös ellenőrzésre azért van szükség, mert az ember alapjában véve tévedhet és hajlandó a bűnre. A jogállam intézményei viszont védik és lehetővé teszik a szabadságot minden egyes ember számára, de biztosítják az együttélés rendjét is. A mai Európában a „demokratikus részvétel és egyetértés, protestáns értelmezés szerint, az együttélés alapvető feltétele”⁸. Az intézmények mellett szükség van azonban olyan politikailag aktív civil társadalomra, illetve olyan polgárookra is, akik fellépnek a demokrácia és a jogállam védelme érdekében. A protestáns egyházak és gyülekezetek ennek a (demokratikus) részvételnek, valamint az egyetértés megélésének és begyakorlásának helyszínei lehetnek. Ezzel járulhatnak hozzá egy adott társadalom demokratikus kultúrájának kialakulásához és megerősödéséhez. Ezt a lehetőséget nem akarjuk újra elveszíteni, eljátszani vagy feladni. Ezért az európai protestáns egyházaknak fel kell eleveníteniük történelmi tapasztalataikat és teológiai örökségüket,

---

⁸ Frei für die Zukunft – Verantwortung für Europa [Szabadon a jövő érdekében – felelősség Európáért], A GEKE 7. Nagygyűlésének Állásfoglalása, Firenze 2012.

hogy képesek legyenek újabb impulzusokat adni a társadalmak számára a több szuverenitás, önkormányzatiság, a politikában és a gazdaságban való több méltányosság, az igazságos részvétel, a teremtés megőrzése és a felebarát méltóságának respektálása érdekében.

A világpolitikai helyzet ma merőben más, mint 100 évvel ezelőtt volt. Mégis, a különböző európai régióik, a Nyugat- és a Kelet-, Észak- és Dél-Európa, az ún. kis és ún. nagyállamok között fennálló mai feszültségek továbbra is közvetlen összefüggésben vannak az egykori események okozta törésvonalakkal. A 100 évvel ezelőtti szomorú tapasztalatok ugyanakkor alkalmat adnak arra, hogy a protestáns egyházak közösen, kritikusan és önkritikusan tekintsék át a történelemben megtett útjukat, elemezzék a mai társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat és vegyék észre az igazságosabb struktúrák felépítésére kínálkozó lehetőségeket. Hogy ez a feladat részleteiben miként alakul, ahhoz a további elemzésekre és impulzusokra van szükség az egyes egyházak konkrét kontextuális meghatározottságára tekintettel. E folyamat közös alakításához viszont tartsuk szem előtt a próféta szavát: „fáradozzatok [...] a városnak a jólétén” (Jer 29,7).